

Євген Потапчук
Дарія Карпова

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ ЯК МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ ПОДРУЖЖЯ

Активіст Гід **Годувальник** Господарник Гуру
Дизайнер Дієтолог Лідер Кухар Масовик Медик
Експерт Естет Інтелектуал Покупець **Порадник**
Медіатор Опонент **Однодумець** Опонент Кухар
Слухач Учитель Вихователь Друг Батько Мати
Берегиня Захисник **Коханець** Розрадник
Миротворець Контролер Креативщик Модник
Мотиватор Мораліст **Оптиміст** Репродуктор
Романтик Нянька Ремонтник Садівник Стиліст
Співрозмовник Спортсмен **Слухач** Фінансист
Винахідник Соціалізатор Жартівник Зять Невістка

**Хмельницький національний університет
Українська асоціація сімейних психологів**

**Євген Потапчук
Дарія Карпова**

**ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ
ЯК МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ ПОДРУЖЖЯ**

Довідник сімейного психолога

*Затверджено на засіданні кафедри
психології та педагогіки
Протокол № 6 від 18.01.2021*

**Хмельницький
2021**

УДК 159.942

ББК 88,4

П 64

Рецензенти:

Посвістак О. А., доктор психологічних наук, доцент.

Шпуртун О. М., доктор психологічних наук, доцент.

Потапчук Є. М., Карпова Д. Є. Психологічна діагностика сімейних ролей як моделей поведінки подружжя : довідник сімейного психолога. Хмельницький : Видавництво «Polylux design & print», 2021. – 52 с.

Довідник містить узагальнену, стислу, впорядковану інформацію про сутність і класифікацію сімейних ролей, авторську психологічну методику для діагностики сімейних ролей подружжя, психологічну допомогу шлюбним партнерам щодо розподілу сімейних ролей та обов'язків. Логічно та послідовно розкрито діагностику сімейних ролей за інтелектуально-світоглядною, морально-психологічною, інтимно-сексуальною, господарською та матеріально-фінансовою функціями сім'ї, а також психологічний інструментарій формування уявлень особистості про сімейні ролі як моделі поведінки подружжя.

Довідник призначений для психологів, викладачів, студентів спеціальності 053 «Психологія» і для тих, хто бажає покращити свої знання з питань, пов'язаних із сімейними ролями як моделями поведінки подружжя.

ББК 88,4

Видавництво: «Polylux design & print»

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
1. СІМЕЙНІ РОЛІ ЯК МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ ПОДРУЖЖЯ	5
2. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ	13
3. ПСИХОЛОГІЧНА МЕТОДИКА «ДІАГНОСТИКА СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ ПОДРУЖЖЯ» (ДСРП)	18
3.1 Діагностика сімейних ролей за інтелектуально-світоглядною функцією сім'ї	21
3.2 Діагностика сімейних ролей за морально-психологічною та інтимно-сексуальною функціями сім'ї	22
3.3 Діагностика сімейних ролей за господарською та матеріально-фінансовою функціями сім'ї	23
4. ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ШЛЮБНИМ ПАРТНЕРАМ ЩОДО РОЗПОДІЛУ СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ	24
5. ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ОСОБИСТОСТІ ПРО СІМЕЙНІ РОЛІ ТА ОБОВ'ЯЗКИ	29
5.1 Тестові завдання як психологічний засіб формування уявлень особистості про сімейні ролі та обов'язки	30
5.2 Анаграми як психологічний засіб формування уявлень особистості про сімейні ролі	42
5.3 Головоломки як психологічний засіб формування уявлень особистості про сімейні ролі	45
РОБОЧИЙ СЛОВНИК	48
ЛІТЕРАТУРА	50

ПЕРЕДМОВА

Шановний читачу! Як свідчить практика, створення та функціонування гармонійних шлюбних союзів залишається однією з актуальних проблем нашого суспільства. На жаль, подружжя стає заручником своїх незнань важливих основ сімейного життя (функцій сім'ї, особливостей розподілу сфер відповідальності, своїх обов'язків та моделей поведінки в ролі шлюбних партнерів). Відсутність знань, умінь, життєвого досвіду запобігання та вирішення сімейних проблем можуть породжувати у членів сім'ї відчуття безпорадності та розчарування у сімейному житті. Звідси виникає потреба у психологічній просвіті майбутніх і потенційних шлюбних партнерів з важливих питань шлюбного і сімейного життя. У цьому контексті особливої уваги потребує розширення уявлень особистості про важливі функції сім'ї та сімейні ролі подружжя. Усвідомлення моделей поведінки подружньої пари дозволяє партнерам запобігати різнопланових проблем та міжособистісних конфліктів.

Завдяки *цьому виданню* можна отримати корисну інформацію про сімейні ролі та особливості їх психологічної діагностики, а також про психологічну допомогу шлюбним партнерам щодо розподілу сімейних ролей і обов'язків. У довіднику розкрито зміст авторської психологічної методики «Діагностика сімейних ролей подружжя» (ДСРП) та психологічні засоби формування уявлень особистості про сімейні ролі.

Маємо надію, що цей довідник стане корисним путівником для розуміння сімейних ролей, за допомогою яких сім'я реалізує важливі функції і задовольняє потреби та очікування своїх членів. Тим самим це буде сприяти побудові гармонійних сімейних стосунків та підтриманню позитивного морально-психологічного клімату в сім'ї.

1. СІМЕЙНІ РОЛІ ЯК МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ ПОДРУЖЖЯ

Результати різних досліджень [10; 19 20; 22] свідчать про те, що серед основних причин звернень подружжя за допомогою до сімейних психологів є кілька проблем, зокрема: встановлення кордонів сім'ї, вироблення сімейних норм і правил, *розподіл сімейних ролей і обов'язків*, сексуальна дисгармонія. Осмислення першопричин виникнення таких проблем свідчить про те, що шлюбні партнери страждають через незадоволення низки своїх потреб та очікувань. У цьому контексті важливо звернути увагу на те, що для задоволення потреб та очікувань своїх членів сім'я покликана виконувати низку важливих функцій [5; 5; 18], а саме:

✓ *виховну* – задовольняє потреби бути батьком чи матір'ю, виховувати дітей та самореалізовуватися в дітях;

✓ *економічну (матеріально-фінансову)* – задовольняє потреби добробуту, забезпечує достаток;

✓ *господарсько-побутову* – задовольняє потреби у веденні домашнього господарства, в організації загального укладу життя сім'ї, сприяє збереженню здоров'я та відновленню фізичних сил;

✓ *емоційно-психологічну* – задовольняє потреби в емоційній підтримці, повазі, у психічному захисті, симпатії;

✓ *інтелектуально-світоглядну* – задовольняє потреби у взаємному духовному збагаченні та спільному проведенні дозвілля;

✓ *сексуально-репродуктивну* – задовольняє статево-еротичні потреби подружжя та продовження роду;

✓ *соціального контролю* – забезпечує виконання членами сім'ї суспільних норм.

Кожна функція сім'ї реалізується за допомогою конкретних сімейних ролей, що відображають певні моделі поведінки членів сім'ї для реалізації сімейних функцій [3; 4; 12]. Мова йде, насамперед, про дії шлюбних партнерів, що очікуються один від одного для задоволення потреб своєї сім'ї.

Якщо сім'я не виконує певні функції, то її прийнято називати *дисфункціональною* – такою, що не задовольняє потреби своїх членів. Внаслідок цього виникають ролеві конфлікти – невідповідність між очікуваннями, пов'язаними з певною сімейною роллю, і реальною моделлю поведінки шлюбного партнера. Задоволення потреб членів сім'ї здійснюється у процесі їх життєдіяльності. При цьому конкретною соціально-психологічною формою організації життєдіяльності сім'ї є структура наявних в ній ролей (*що? ким? коли? кому? яким чином потрібно робити?*). Формування ролевої структури сім'ї є важливим завданням взаємної адаптації шлюбних партнерів та вироблення гармонійного стилю сімейних взаємин. Правила ролевої поведінки подружжя мають сприяти створенню такої системи, яка б могла задовольняти їхні потреби.

Як бачимо поняття «сімейна роль» є складним утворенням, яке відображає реальну поведінку, очікування, почуття, а також цілі, до яких має прагнути член сім'ї. Крім того, вона також включає санкції та норми (*певні правила, які вироблені і прийняті сім'єю і яких мають дотримуватися її члени, щоб бути разом*). Норми визначають, що конкретно має виконувати шлюбний партнер при реалізації певних сімейних функцій. Що стосується санкцій, то вони є реакціям на виконання чи невиконання певних ролей. Наприклад батьки повинні виховувати своїх дітей (*роль вихователя*), допомагати їм оволодівати різними знаннями та вміннями (*роль вчителя*). Якщо батьки самоусуваються від цих ролей, то їхня поведінка буде засуджуватися соціальним оточенням – варіант зовнішніх санкцій. Важливо звернути увагу на те, що санкції можуть мати характер внутрішніх, коли батьки самі відчують, що їх мучить совість за те, що не займаються вихованням, навчанням і розвитком своєї дитини. У таких випадках вони можуть намагатися компенсувати свою гіпопротекцію за допомогою грошей чи подарунків. Доречно зазначити, що за законом України «Про освіту», виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості і на кожного з батьків покладається однакова

відповідальність за виконання цієї важливої функції.

Дослідники порушень структурно-ролевого аспекту життєдіяльності сім'ї Е. Ейдеміллер та В. Юстіцкіс [23] вказують, що важливого значення для вивчення сімейних ролей має диференціація конвенціональних і міжособистісних ролей. При цьому, під поняттям «конвенціональні ролі» вони розуміють моделі поведінки, що визначені правом мораллю, традицією для будь-якої людини (наприклад, права і обов'язки батьків щодо дітей і дітей щодо батьків). Такі ролі (наприклад, батько, мама) є стандартизованими, отже права і обов'язки залишаються однаковими, не залежно від того, хто їх виконує.

Що стосується *міжособистісних ролей*, то такі моделі поведінки суттєво детермінуються конкретною сім'єю та її членами (стилем виховання, характером подружніх взаємин, якістю життя сім'ї). Саме тому, у когось з батьків можуть серед дітей з'являтися «*любленець*» (кого дуже люблять), «*вигнанець*» (вигнаний з дому), «*нетямущий*» (нерозумний) тощо. А серед подружжя можуть з'являтися такі як «*ревнивець*» (хто виявляє болісні сумніви у вірності партнера), «*жертва*» (хто терпить звинувачення, образи, приниження), «*деспот*» (хто виявляє жорстокість, насилля), «*інфантил*» (хто демонструє нездатність бути самостійними, планувати і передбачати), «*винуватець*» (кого роблять крайнім у сімейних проблемах), «*рятувальник*» (хто займається рятуванням члена сім'ї, який є алкоголіком чи наркоманом) та ін. Вочевидь, що такі ролі через своє змістовне наповнення будуть здійснювати негативний вплив на членів сім'ї (як для того, хто її виконує, так і для інших). У зв'язку з цим виникає потреба використовувати таке поняття як «*патологізуюча сімейна роль*» – модель поведінки, що має психотравмуючий вплив на членів сім'ї. Поява патологізуючої сімейної ролі є свідченням того, що існує потреба у проведенні психологічної діагностики та психотерапевтичної роботи з усією сім'єю, а не тільки з одним її членом [23, с. 240].

Доречно звернути увагу на те, що основними причинами появи патологізуючих сімейних ролей є:

– психологічні проблеми в одного з членів сім'ї (дитячі психологічні травми, нервово-психічні розлади);

– взаємини сім'ї та її соціального оточення (з родиною, сусідами, друзями тощо).

Як свідчить практика, через ці причини можуть виникати:

– *сім'я-фортеця* (у якій, під впливом члена сім'ї, схильного до паранояльних реакцій, з'являються ролі «борця», «вождя», «ідеолога», «однодумця», «соратника» та ін.). Поява таких ролей властива для сімей, які багато років витрачають зусилля на політичні проекти, на судові процеси тощо;

– *сім'я-театр* (у якій, під впливом члена сім'ї, що має психологічні проблеми з самооцінкою, самореалізацією, заявляюся ролі «берегиня», «вундеркінд», «ідеальний чоловік (дружина)», «романтичний партнер», «трудоголік» та ін.). Поява таких ролей властива для сімей з показною успішністю, демонстративною ідилією щасливого життя;

– *сім'ям з антисексуальною ідеологією* (у якій, під впливом члена сім'ї з порушеннями потенції, з'являюся ролі «агітатор», «антисексуал», «мораліст» та ін.).

Враховуючи викладене вище, стає очевидним те, що може існувати безліч ситуацій, коли один член сім'ї використовує свій вплив для того, щоб спонукати інших виконувати певні міжособистісні ролі для задоволення своїх потреб. Для кращого розуміння механізму виникнення патологізуючих сімейних ролей варто розуміти закономірності їхньої появи і вияву у міжособистісних стосунках. З цією метою дослідники виділяють таке поняття як **«потенційні ролі в сім'ї»** – можливі моделі поведінки, які, зазвичай, не застосовуються членами сім'ї [23]. Проте члени сім'ї мають певні уявлення про них, що може сприяти їхній появі при певних обставинах. Наприклад, у ролі «хворого» не має потреби, якщо усі члени сім'ї здорові. Водночас ця роль існує як потенційна, адже усі знають, що відбувається, якщо хтось захворіє.

Варто звернути увагу на те, що підґрунтям для появи патологізуючих сімейних ролей є, зазвичай, **прагнення задовольнити** будь-яку потребу наперекір (в обхід) моральним уявленням людини. Саме **властивості «потенційної ролі»** дозволяють забезпечити можливість задовольняти потреби, які протирічать моральним уявленням члена сім'ї (наприклад, роль «суворого (авторитарного) вихователя» дозволяє деспотичній людині виявляти жорстокість та нав'язувати свою волю дітям чи шлюбному партнеру; роль «антисексуала» дозволяє людині, з порушеннями статевої функції, виправдовувати свою пасивність у виконанні ролі «коханця»; роль турботливого «батька-друга» може виправдовувати прагнення чоловіка постійно грати з дітьми комп'ютерні ігри і приховувати його роль «ігромана»; роль «хворої» дозволяє матері пояснювати дитині, чому вона власним прикладом не залучає її до здорового способу життя, зокрема не виконує роль «спортсмена»). Вочевидь, наведені приклади, можуть служити додатковою аргументацією того, що виникненню патологізуючих сімейних ролей суттєво сприяють два чинники: незадоволення потреба члена сім'ї та потенційні ролі, що мають сприятливі властивості.

На нашу думку, саме усвідомлення першопричин появи патологізуючих сімейних ролей дозволяє членам сімей запобігати появі цієї проблеми або ж посилювати психологічний спротив прийняттю таких ролей. Адже інші члени стають заручниками такої ситуації, це породжує в них нервово-психічну напругу та суттєво знижує рівень задоволення життям.

Як бачимо, сімейні ролі є дуже специфічними і залежать від особистих особливостей, задатків, здібностей і виховання конкретної людини. Прийнято виділяти три типи розподілу сімейних ролей:

- *автономний* (шлюбні партнери поділяють ролі і не втручаються у сферу впливу один одного);
- демократичний (організація сімейного життя лежить на плечах обох членів подружньої пари приблизно в рівній мірі);

– *централістичний* (на чолі стоїть один з подружжя, якому належить верховна влада у вирішенні основних питань сімейного життя).

За свідченням фахівців [10; 17; 18; 19] підґрунтям для появи ролевих конфліктів є неузгодженість уявлень подружжя про сімейні ролі як про систему функцій і обов'язків, що забезпечують повсякденне життя подружньої пари. Зазвичай, рольова неузгодженість базується на протиріччях у поглядах та уявленнях партнерів про моделі сімейного життя, а також про сутність сімейних ролей. У свою чергу такі протиріччя виникають внаслідок міжособистісної несумісності шлюбних партнерів [16; 21].

Для того, щоб запобігти порушенням структурно-ролевої взаємодії членів сім'ї (ролевій дисфункціональності) важливо, щоб вся система ролей у будь-якій сім'ї відповідала певним вимогам, а саме:

– ролі мають створювати достатню цілісну систему (відсутність протиріч у вимогах до членів сім'ї як виконавців певних ролей; узгодженість ролей, які належить виконувати одній людині; переважаність виснажує і негативно впливає на здоров'я);

– сукупність ролей, які виконує член сім'ї, має забезпечити задоволення його потреб – у повазі, визнанні, симпатії (наприклад, *ролі чоловіка і дружини* це не тільки обов'язки, а й права партнерів. Подружжя потребує взаємної поваги, підтримки, розуміння, задоволення інших потреб);

– виконання шлюбними партнерами сімейних ролей має відповідати їх можливостям (наприклад, сумнів людини у своїй спроможності забезпечити сім'ю засобами для існування (*роль годувальника*) може викликати в неї тривогу, нервово-психічну напругу; сумнів у спроможності задовольнити інтимно-сексуальні потреби партнера (*роль коханця*) може стати причиною для появи моделі поведінки *хворого*);

– система сімейних ролей, які виконує шлюбний партнер, має бути такою, щоб забезпечити задоволення не тільки своїх потреб, а й потреб інших членів сім'ї (наприклад, коли хтось з членів сім'ї готує їжу (*роль*

кухара), купує продукти (*роль покупця*), планує відпочинок та розваги (*роль масовика*), то має потурбуватися не тільки про себе, а й про інших членів сім'ї);

– серед сімейних ролей слід категорично уникати тих, що мають негативну спрямованість (патологічний характер) та спричиняють негативні наслідки (наприклад, коли хтось зі шлюбних партнерів не терпить заперечень, прагне тримати все під жорстким контролем (*роль начальника*), принижує та знущається над членами сім'ї (*роль садиста*), виявляє недовіру та обмежує комунікацію партнера (*роль ревнивця*), виявляє тотальну залежність і намагання отримати любов (*роль жертви*), демонструє безнадію, схильність у всьому бачити найгірше (*роль песиміста*), надмірно захоплюється роботою та прагне надмірної професійної досконалості (*роль трудоголіка*) тощо).

Зважаючи на сказане вище, під поняттям «**сімейна роль шлюбних партнерів**» слід розуміти модель поведінки, що об'єктивно задана соціальною позицією (характером дій) подружньої пари в системі сімейних стосунків. Іншими словами, *сімейна роль є моделлю поведінки, що очікується подружжям одне від одного при реалізації сімейних функцій (виховної, господарсько-побутової, морально-психологічної, інтимно-сексуальної, репродуктивної, матеріально-фінансової тощо).*

За результатами аналізу наукової літератури [3; 4; 8; 10; 12; 18; 21] та вивчення думки експертів (38 членів Української асоціації сімейних психологів) нами конкретизовано найважливіші функції сім'ї, уточнено мету реалізації кожної з функцій та визначено перелік значимих сімейних ролей:

✓ **інтелектуально-світоглядна функція сім'ї** – реалізується для задоволення інтелектуально-світоглядних потреб членів сім'ї (виховання членів сім'ї; знайомство членів сім'ї з природою та історичними пам'ятками; залучення до здорового способу життя; надання корисних порад членам сім'ї; прийняття серйозних рішень і вирішення важливих сімейних проблем; проведення цікавих розмов; сприяння порозумінню членів сім'ї та засвоєнню вимог суспільства;

створення чогось нового для покращення сімейного побуту; оцінка задумів, планів, дій членів сім'ї). Реалізація цієї функції здійснюється за допомогою таких основних сімейних ролей як: *винахідник, вихователь, гід, гуру, експерт, естет, інтелектуал, компаньйон, лідер, медіатор, модник, одностудець, опонент, порадижник, прагматик, слухач, соціалізатор, співрозмовник, спортсмен, учитель* тощо.

✓ **морально-психологічна функція сім'ї** – реалізується для задоволення морально-психологічних потреб членів сім'ї. Втілюється за допомогою таких сімейних ролей як: *активіст, акуратист, альтруїст, батько (мама), берегиня (захисник), донька (син), друг, жартильник, зять (невістка), ініціатор, контролер, креативщик, миротворець, мораліст, мотиватор, оптиміст, розрадижник* тощо;

✓ **інтимно-сексуальна функція сім'ї** – реалізується для задоволення інтимно-сексуальних та репродуктивних потреб подружжя. Втілюється за допомогою таких основних сімейних ролей як: *коханець, репродуктор, романтик* тощо;

✓ **господарська та матеріально-фінансова функції сім'ї** – реалізуються для задоволення господарсько-побутових та матеріально-фінансових потреб членів сім'ї. Втілюється за допомогою таких сімейних ролей як: *годувальник, господарник, дбайливець, дизайнер, дієтолог, добувач, економіст, кухар, масовик, медик, нянька, організатор, обліковець, підприємець, покупець, прибиральник, ремонтник, садівник, стиліст, фінансист* тощо.

2. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ

Психологічна діагностика сімейних ролей як моделей поведінки подружжя має важливе значення для визначення проблемних сфер розподілу сімейних обов'язків та з'ясування відповідності виконання шлюбною парою сімейних ролей взаємним очікуванням подружжя. Саме тому дослідники [2; 7; 10; 23] приділяють цьому питанню значну увагу і прагнуть постійно удосконалювати процес вивчення цього питання. На нашу думку, досить корисними для роботи сімейних психологів є опитувальники «Рольові очікування та прагнення у шлюбі» (РОП), «Розподіл ролей в сім'ї», «Сімейні ролі».

Опитувальник «Рольові очікування та прагнення у шлюбі» (РОП) (автори А. Волкова, Т. Трапезникова, 1985) [2, с. 597-601] спрямований на вивчення уявлень подружжя про значущість у сімейному житті сексуальних стосунків, особистісної схожості чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з подружжя, господарсько-побутового обслуговування, моральної та емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнера. Опитувальник дозволяє уточнити уявлення подружжя про бажаний розподіл ролей при реалізації сімейних функцій. Текст опитувальника складається з 36 тверджень, має два варіанти (чоловічий і жіночий), в яких відображено 7 шкал.

Характеристика шкал сімейних цінностей за РОП:

1. Інтимно-сексуальна шкала – виявляє значущість сексуальних стосунків. Високі оцінки означають, що партнер вважає сексуальну гармонію важливою умовою гармонійного подружнього життя, ставлення до партнера істотно залежить від оцінки її (його) як сексуального партнера. Низькі оцінки за шкалою означають недооцінку сексуальних стосунків у шлюбі.

2. Шкала особистої ідентифікації з партнером – відображає настанову респондента на особистісну ідентифікацію зі шлюбним

партнером: очікування схожості інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, способів проведення часу Низькі оцінки за шкалою передбачають настанову на особисту автономію.

3. *Господарсько-побутова шкала* виміряє настанову подружжя на реалізацію господарсько-побутової функції сім'ї. Підшкала «рольові очікування» – оцінки розглядаються як ступінь очікування від партнера активного рішення побутових питань, чим вища оцінка, тим більше вимог висувається щодо участі партнера в організацію побуту (суттєве значення мають господарсько-побутові уміння і навички партнера). Підшкала «рольові домагання» відображає настанову на особисту активну участь у веденні домашнього господарства. Загальна оцінка за шкалою відображає оцінку партнером значущості побутової організації сім'ї.

4. *Батьківсько-виховна шкала* – інформує про ставлення подружжя до своїх батьківських обов'язків. Підшкала «рольові очікування» демонструє настанову респондента на активну батьківську позицію шлюбного партнера. Підшкала «рольові домагання» свідчить про орієнтацію партнера на свої обов'язки щодо виховання дітей. Загальна оцінка розглядається як показник значущості батьківських функцій. Чим вища оцінка за шкалою, тим більше значення респондент надає ролі батька (матері) і вважає батьківську функцію основною цінністю.

5. *Шкала соціальної активності* – відображає настанову на значущість зовнішньої соціальної активності для стабільності шлюбно-сімейних стосунків. Підшкала «рольові очікування» вимірюють ступінь орієнтації респондента на те, що шлюбний партнер повинен мати серйозні професійні інтереси, відігравати активну суспільну роль. Підшкала «рольові домагання» відображає вияви особистісних професійних потреб респондента. Загальна оцінка показує значущість позасімейних інтересів для респондента як основних цінностей міжособистісної взаємодії подружжя.

6. *Емоційно-психотерапевтична шкала* – відображає настанову на значущість емоційно-психотерапевтичної функції шлюбу. Підшкала

«рольові очікування» виміряє ступінь орієнтації респондента на те, що партнер візьме на себе роль емоційного лідера (корекція психологічного клімату в сім'ї, морально-психологічна підтримка). Підшкала «рольові домагання» відображає прагнення респондента бути сімейним «психотерапевтом». Загальна оцінка розглядається як показник значущості для респондента взаємної моральної й емоційної підтримки членів сім'ї, орієнтація на шлюб як середовище, що сприяє психологічній розрядці і відновленню.

7. Шкала зовнішньої привабливості – оцінює значущість для респондента зовнішньої привабливості партнера, його відповідність стандартам сучасної моди. Підшкала «рольові очікування» свідчить про виражене бажання респондента мати зовнішньо привабливого партнера. Підшкала «рольові домагання» відображає настанову респондента на особисту привабливість, прагнення модно і красиво одягатися. Загальна оцінка є показником орієнтації респондента на сучасні зразки зовнішнього обліку.

Автори звертають увагу на те, що адекватність ролевої поведінки подружжя залежить від відповідності ролевих очікувань ролевим домаганням партнерів. При цьому ролева адекватність чоловіка оцінюється за результатами підрахунку різниці балів оцінок ролевих домагань дружини і ролевих домагань чоловіка. Що стосується ролевої адекватності дружини, то її оцінюють за результатами підрахунку різниці балів оцінок ролевих домагань чоловіка і ролевих очікувань дружини. Чим менша різниця, тим більша ролева адекватність партнера, що є свідченням того, що його орієнтація на особистісне виконання певної функції відповідає настановам партнера.

Не зважаючи на цікаве змістовне наповнення опитувальника, досвід його застосування у консультативній роботі свідчить про те, що він не дає партнерам чіткого уявлення про перелік сімейних ролей та розуміння того, які потреби вони задовольняють чи, навпаки, не задовольняють.

Опитувальник «Розподіл ролей в сім'ї» (автори Ю. Альошина, Л. Гозман, Є. Дубровська, 1987) [2, с. 616-619] призначений для вивчення рольової структури сім'ї, розподілу типових сімейних ролей (виховання дітей, психотерапевтична функція, матеріальне забезпечення сім'ї, організація дозвілля, роль господаря-господині, роль сексуального партнера, роль організатора сімейної субкультури). Текст опитувальника складається з 21 твердження.

Характеристика шкал опитувальника «Розподіл ролей в сім'ї»:

1. Виховання дітей – виконання обов'язків, пов'язаних з розвитком особистості дитини.

2. Емоційний клімат в сім'ї – виконання обов'язків, пов'язаних із задоволенням потреб у підтримці, захисті, особистісному комфорті.

3. Матеріальне забезпечення сім'ї – виконання обов'язків, пов'язаних із забезпеченням матеріального добробуту сім'ї.

4. Організація дозвілля – виконання обов'язків, пов'язаних із задоволенням певних фізичних, інтелектуальних, соціальних і культурних потреб членів сім'ї у вільний час.

5. Роль господаря-господині – виконання обов'язків, пов'язаних із забезпеченням затишку, порядку, чистоти, доглядом за одягом, приготуванням їжі тощо.

6. Сексуальний партнер – виконання обов'язків, пов'язаних із задоволенням статево-еротичних потреб.

7. Організатор сімейної субкультури – виконання обов'язків, пов'язаних із формуванням у членів сім'ї певних культурних цінностей, інтересів і захоплень.

Варто зазначити, що в опитувальнику «Розподіл ролей в сім'ї» більш детально відображено деякі важливі сімейні ролі (вихователь, психотерапевт, господар-господарка, сексуальний партнер). Водночас цей перелік є дещо обмеженим, через що не дає шлюбним партнерам (майбутнім чи реальним) чіткого уявлення про весь діапазон сімейних ролей.

Опитувальник «Сімейні ролі» (автори Дж. Огден, Е. Зевін, адаптований О. Черніковим, 2001) [10, с. 152-153] призначений для визначення внеску кожного члена сім'ї в організацію спільного життя (ролі-обов'язки), а також типових варіантів поведінки в конфліктних ситуаціях (ролі взаємодії). Текст опитувальника відображає:

– низку *ролей-обов'язків*: організатор домашнього господарства, покупець продуктів, хто заробляє гроші, скарбник, поганий виконавець своїх обов'язків, хто прибирає квартиру, хто виносить сміття, кухар, хто прибирає зі столу після обіду, хто доглядає за тваринами, організатор свят та розваг, хлопчина на побігеньках, людина, що приймає рішення, хто ремонтує зламане;

– низку *ролей-взаємодії* (буфер, посередник у конфлікті, любитель хворіти, прихильник строгої дисципліни, головний звинувачувач, самотній вовк, хто умиротворяє ображених, хто ухиляється від обговорення проблеми, хто створює неприємності для інших, хто ухиляється від сімейних розбірок, жертвувач заради інших, сімейний вулкан, хто затаїв образу, жартівник).

Опитувальник є досить інформативним і може служити основою для обговорення сімейної ситуації та різниці у її сприйнятті членами сім'ї. Проте назви деяких ролей, що відображені у змісті опитувальника, є нечіткими і мають суб'єктивний характер, що може служити причиною різного розуміння шлюбними партнерами їхнього функціонального змісту.

Зважаючи на те, що наявні у науковій літературі діагностичний інструментарій має певні недоліки і не дає чіткого уявлення про перелік сімейних ролей, виникає потреба у розробці психологічної методики, яка б відображала широкий перелік моделей поведінки подружжя за основними сімейними функціями і дозволяла визначати рівень виконання шлюбними партнерами сімейних ролей.

3. ПСИХОЛОГІЧНА МЕТОДИКА «ДІАГНОСТИКА СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ ПОДРУЖЖЯ» (ДСРП)

Авторами психологічної методики «*Діагностика сімейних ролей подружжя*» (ДСРП) є Д. Карпова, Є. Потапчук (свідоцтво про реєстрацію авторського права № 97934 від 09.06.2020 р.). Мета психологічної методики – визначення рівня виконання шлюбними партнерами сімейних ролей та з'ясування проблемних сфер їх розподілу.

Діагностика розподілу та виконання шлюбними партнерами сімейних ролей дозволяє: усвідомити подружжям моделі поведінки, що здатні впливати на гармонію сімейного життя; виявити рівень виконання шлюбними партнерами сімейних ролей та порушення у їх розподілі; з'ясувати відповідність виконання шлюбною парою сімейних ролей взаємним очікуванням подружжя; визначити проблемні сфери розподілу сімейних ролей та потребу подружжя у психологічній допомозі.

Зміст методики складається з трьох блоків по двадцять тверджень. Методика відображає 60 найбільш розповсюджених сімейних ролей шлюбних партнерів. Кожне твердження оцінюється від 1 до 5 балів. Розробка може застосовуватися для:

- для розвитку уявлення особистості про перелік сімейних ролей та розуміння того, які потреби вони задовольняють;

- самооцінки учасником психологічного опитування (респондентом) особистісного рівня виконання сімейних ролей за інтелектуально-світоглядним, морально-психологічним, інтимно-сексуальним, матеріально-фінансовим та господарським чинниками;

- оцінки учасником психологічного опитування (респондентом) рівня виконання сімейних ролей своїм шлюбним партнером.

Також дозволяє з'ясувати відповідність виконання шлюбними партнерами сімейних ролей їх взаємним очікуванням і запобігти виникненню сімейних конфліктів.

Інструкція до психологічної методики

Оцініть свій чи свого шлюбного партнера рівень виконання сімейних ролей за допомогою п'ятибальної шкали:

- «5» – повністю виконується;
- «4» – у більшості випадків виконується;
- «3» – у деяких випадках виконується;
- «2» – у більшості випадків не виконується;
- «1» – повністю не виконується.

Ключ до психологічної методики

1. Провести підрахунок результатів оцінки виконання сімейних ролей за *окремими функціями* за п'ятибальною шкалою, де:

- 100-84 – дуже високий рівень;
- 83-68 – високий рівень;
- 67-52 – середній рівень;
- 51-36 – низький рівень (*небезпека виникнення сімейних конфліктів*);
- 35-20 – дуже низький рівень (*підвищена небезпека виникнення сімейних конфліктів*).

2. Вирахувати загальну суму за усіма оцінками сімейних ролей (сума може бути від 60 до 300 балів), де:

- 300-252 балів – дуже високий рівень виконання сімейних ролей;
- 251-203 балів – високий рівень виконання сімейних ролей;
- 202-154 балів – середній рівень виконання сімейних ролей;
- 153-106 балів – низький рівень виконання сімейних ролей, *небезпека виникнення сімейних конфліктів (рекомендується звернутись за психологічною допомогою до фахівця)*;
- 105-60 балів – дуже низький рівень виконання сімейних ролей, *підвищена небезпека виникнення сімейних конфліктів (рекомендується звернутись за психологічною допомогою до фахівця)*.

Бланк методики
«Діагностика сімейних ролей»
(для шлюбної пари)

Дата проведення _____ Номер моб. _____

П.І. респондента _____ Вік _____ Освіта _____

П.І. партнера _____ Вік _____ Освіта _____

Стаж шлюбу _____ Діти _____

Сфера професійної діяльності _____

«Я» – оцінка себе; «П» – оцінка свого партнера

№	Ролі за інтелектуально-світоглядною функцією		Ролі за морально-психологічною та інтимно-сексуальною функціями		Ролі за господарською та матеріально-фінансовою функціями сім'ї	
	Я	П	Я	П	Я	П
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						
11						
12						
13						
14						
15						
16						
17						
18						
19						
20						
Заг						

3.1. Діагностика сімейних ролей за інтелектуально-світоглядною функцією сім'ї (задоволення інтелектуально-світоглядних потреб подружжя)

№	<i>Сімейна роль шлюбного партнера</i>
1	Винахідник (той, хто створює щось нове для покращення сімейного побуту)
2	Вихователь (той, хто виховує членів сім'ї)
3	Гід (той, хто знайомить членів сім'ї з природою та історичними пам'ятками)
4	Гуру (той, хто має винятковий авторитет в сім'ї)
5	Експерт (той, хто дає оцінку задумах, планам, діям членів сім'ї)
6	Естет (той, хто шанує прекрасне і привчає до цього членів сім'ї)
7	Інтелектуал (той, хто володіє розвиненим інтелектом)
8	Компаньйон (той, хто є співучасником сімейних проєктів, ігор)
9	Лідер (той, хто приймає серйозні рішення і вирішує важливі сімейні проблеми)
10	Медіатор (той, хто сприяє конструктивному обговоренню сімейних проблем і сприяє порозумінню членів сім'ї)
11	Модник (той, хто власним прикладом навчає членів сім'ї мати стильний та красивий вигляд)
12	Однодумець (той, хто має однакові погляди з важливих сімейних питань)
13	Опонент (той, хто має інші погляди з важливих сімейних питань і часто дискутує при їх обговоренні)
14	Порадник (той, хто надає корисні, мудрі поради членам сім'ї)
15	Прагматик (той, хто оцінює дії членів сім'ї з точки зору практичності і доцільності)
16	Слухач (той, хто вислуховує думки членів сім'ї)
17	Соціалізатор (той, хто впливає на думку інших членів сім'ї і сприяє засвоєнню вимог суспільства)
18	Співрозмовник (той, хто розмовляє на цікаві теми з членами сім'ї)
19	Спортсмен (той, хто власним прикладом залучає членів сім'ї до здорового способу життя)
20	Учитель (той, хто навчає членів сім'ї)

3.2. Діагностика сімейних ролей за морально-психологічною та інтимно-сексуальною функціями сім'ї (задоволення інтимно-сексуальних, морально-психологічних та репродуктивних потреб подружжя)

<i>№</i>	<i>Сімейна роль шлюбного партнера</i>
1	Активіст (той, хто є енергійним, діяльним)
2	Акуратист (той, хто охайно одягається і любить порядок)
3	Альтруїст (той, хто жертвує своїми інтересами заради членів сім'ї)
4	Батько (мама) (той, хто виконує батьківські обов'язки)
5	Берегиня (захисник) (той, хто оберігає сім'ю і дає відчуття безпеки)
6	Донька (син)
7	Друг (той, хто виявляє прихильність, довір'я)
8	Жартівник (той, хто любить вигадувати та жартувати)
9	Зять (невістка) (чоловік дочки / дружина сина)
10	Ініціатор (той, хто є джерелом різних сімейних справ)
11	Контролер (той, хто контролює виконання членами сім'ї суспільних норм)
12	Коханець (той, хто задовольняє інтимно-сексуальні потреби шлюбного партнера)
13	Креативщик (той, хто робить життя сім'ї цікавішим і яскравішим)
14	Миротворець (той, хто йде на примирення, примиряє членів сім'ї)
15	Мораліст (той, хто ратує за дотримання членами сім'ї моральних норм)
16	Мотиватор (той, хто надихає членів сім'ї)
17	Оптиміст (той, хто виявляє бадьорість та життєрадісність)
18	Репродуктор (той, хто задовольняє потребу партнера у продовженні роду)
19	Розрадник (той, хто втішає, розраджує)
20	Романтик (той, хто створює романтичну атмосферу)

3.3. Діагностика сімейних ролей за господарською та матеріально-фінансовою функціями сім'ї (задоволення господарсько-побутових та матеріально-фінансових потреб подружжя)

№	<i>Сімейна роль шлюбного партнера</i>
1	Годувальник (той, хто годує і доглядає членів сім'ї)
2	Господарник (той, хто веде домашнє господарство)
3	Дбайливець (той, хто дбає про потреби членів сім'ї)
4	Дизайнер (хто підтримує та удосконалює дизайн житла)
5	Дієтолог (той, хто дбає про здорове харчування членів сім'ї)
6	Добувач (той, хто добуває засоби для існування сім'ї)
7	Економіст (той, хто контролює фінансові витрати членів сім'ї)
8	Кухар (той, хто готує їжу для членів сім'ї)
9	Масовик (той, хто дбає про відпочинок та розваги членів сім'ї)
10	Медик (той, хто дбає про здоров'я членів сім'ї)
11	Нянька (той, хто доглядає дитину)
12	Організатор (той, хто організовує побут сім'ї)
13	Обліковець (той, хто веде облік домашнього майна)
14	Підприємець (той, хто організовує прибуткові для сім'ї справи)
15	Покупець (той, хто купує товари для своєї сім'ї)
16	Прибиральник (той, хто прибирає житло, територію проживання сім'ї)
17	Ремонтник (той, хто підтримує та відновлює об'єкти і речі своєї сім'ї)
18	Садівник (той, хто доглядає за кімнатними рослинами, клумбами, садом)
19	Стиліст (той, хто дбає про зовнішній вигляд членів сім'ї)
20	Фінансист (той, хто займається грошовими справами сім'ї)

4. ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ШЛЮБНИМ ПАРТНЕРАМ ЩОДО РОЗПОДІЛУ СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ

Як свідчить практика, потреба шлюбних партнерів у психологічній допомозі щодо розподілу (перерозподілу) сімейних ролей та обов'язків найчастіше може виникати при появі:

– кризи *«прийняття на себе подружніх обов'язків»* (адаптація шлюбних партнерів до сімейного життя та один до одного);

– кризи *«засвоєння подружжям батьківських ролей і прийняття факту появи нового члена сім'ї»* (перехідний етап життєвого циклу сім'ї, що обумовлений фактор народження дитини);

– кризи *«включення дітей у зовнішню соціальну структуру»* (входження дитини до нової соціальної структури – дошкільний навчальний заклад, школа);

– кризи *«повторний шлюб»* (адаптація шлюбних партнерів до сімейного життя, членів нової сім'ї, виконання батьківських обов'язків щодо рідних та нерідних дітей);

– кризи *«важка хвороба члена сім'ї»* (поява члена сім'ї з будь-якою серйозною соматичною чи нервово-психічною хворобою, алкоголізмом, наркоманією тощо).

За результатами аналізу наукової літератури [8; 10; 16; 17; 19] та особистого досвіду сімейного консультивання, ми дійшли висновку, що процес надання психологічної допомоги шлюбним партнерам щодо розподілу сімейних ролей та обов'язків доцільно організувати за певним **алгоритмом**, а саме:

1. Збір конкретних скарг, з'ясування першопричин проблеми (неадекватна мотивація шлюбу, помилковий вибір партнера, незавершена сепарація з батьками, проживання молоді сім'ї з батьками, втрата ілюзій). Доцільно звернути увагу на обговорення з подружжям проблемних сімейних ситуацій, які відображають особливості функціонування сім'ї та міжособистісної взаємодії сімейної пари, зокрема:

– помилковий вибір партнера загострює проблему міжособистісної несумісності, коли шлюбні потенціали подружжя не співпадають [16];

– проживання молодої сім'ї з батьками досить часто породжує рольові конфлікти, коли старше покоління намагається домінувати, вмішуватися у життя дітей, а молода сім'я змушена: відстоювати свої кордони (*конфліктувати*), пристосовуватися до ситуації (*терпіти*), усуватися від відповідальності за свою сім'ю (*відмовлятися від необхідності самотійного існування, продовжувати своє дитинство*) [8; 10].

2. Виявлення уявлень про перелік основних сімейних ролей, бажаний розподіл обов'язків у сім'ї та рольові очікування. Важливо, щоб кожен з подружжя був проінформований про рольові очікування свого партнера. Для цього потрібно звернути увагу на знання шлюбними партнерами переліку основних сімейних ролей та процедури їх розподілу. Для виявлення таких уявлень доцільно використовувати діагностичні опитувальники *«Рольові очікування та прагнення у шлюбі»* (РОП) (автори А. Волкова, Т. Трапезникова), *«Розподіл ролей в сім'ї»* (автори Ю. Альошина, Л. Гозман, Є. Дубровська), *«Сімейні ролі»* (автори Дж. Огден, Е. Зевін, адаптований О. Черніковим) *«Діагностика сімейних ролей подружжя»* (автори Д. Карпова, Є. Потапчук). Порівняння оцінок рівня виконання сімейних ролей дозволить з'ясувати відповідність взаємних очікувань шлюбних партнерів реальній рольовій поведінці, а також визначити *проблемні сфери розподілу сімейних ролей*.

3. Визначення неузгоджень щодо рольових очікувань партнерів, причин, ступеню об'єктивності та адекватності взаємних претензій. З цією метою сімейний консультант дає можливість висловити свою думку кожному шлюбному партнеру, координуючи процес обговорення. Сприяє осмисленню інформації про:

– особливості вияву кризи, пов'язаної з невдоволенням розподілом сімейних ролей і обов'язків: небажання чи нездатність шлюбних партнерів виконувати певні сімейні ролі (*наприклад, слабкий,*

бездіяльний партнер не може виконувати роль «активіста», неохайному важко виконувати роль «акуратиста», песимісту проблемно бути «оптимістом», тощо), самоусування від виконання домашніх обов'язків (наприклад, партнер може свідомо уникати ролі «господарника», «коханця», «няньки», «опонента», «прибиральника»);

– першопричини появи та характер патологізуючих сімейних ролей, що відображають моделі поведінки з психотравмуючий впливом на членів сім'ї (наприклад, ролі «девіанта», «жертви», «інфантила», «мораліста», «начальника», «нетямущого», «ревнивця», «садиста» та ін.). З'ясовуються можливі дитячі психологічні травми члена сім'ї, які можуть сприяти появі таких ролей (*комплекси жертви чи садиста як результат авторитарного виховання батьками; схильність до девіантної поведінки як результат відстороненого стилю виховання, недостатньої уваги в дитинстві*). Також звертається увага на можливі нервово-психічні розлади, що здатні бути підґрунтям для появи патологізуючих моделей поведінки шлюбних партнерів;

– вплив моделі батьківської сім'ї на розвиток міжособистісних стосунків у подружній парі (*наприклад: автономний розподіл сімейних ролей у батьківській сім'ї може стати причиною того, що доросла дитина хоче у своїй сім'ї теж певної автономності, що не завжди подобається партнеру, який ріс в сім'ї з демократичним розподілом ролей; син, який виріс в сім'ї, де батько ніколи не мив посуд, може вважати це не чоловічою справою і принципово уникати такої ролі у своїй сім'ї*).

Також доцільно перевірити можливість маскування ролевим конфліктом інших сімейних проблем (*самоствердження одного з партнерів, сексуальна дезадаптація, залежність від батьківської сім'ї, прагнення отримати увагу, тощо*).

4. Сприяння в освідомленні своїх потреб, що відображаються у вимогах до партнера, а також пошук альтернативних способів їх задоволення. З цієї метою слід надати допомогу подружжю в:

– усвідомленні своїх потреб (інтелектуально-світоглядних, інтимно-

сексуальних, морально-психологічних, репродуктивних, господарсько-побутових, матеріально-фінансових), що є підґрунтям для висування певних вимог до партнера;

– усвідомленні своїх потреб, які хочеться задовольнити в обхід моральним уявленням людини за допомогою певних «потенційних ролей» зі сприятливими для цього властивостями (наприклад, потреба садиста у жорстокості може задовольнятися через ролі «ревнивого партнера», «суворого вихователя», «коханця-садомазохіста»);

– пошуку альтернативних способів їх задоволення (заміна, компроміс, переключення).

5. Узгодження сімейних обов'язків та очікуваних моделей поведінки (заключення договору). При необхідності доцільно застосовувати *структурні техніки*, метою застосування яких є реорганізація сімейної структури, створення простору для її структурних змін за рахунок надання членам сім'ї можливостей для апробації нових ролей:

– *визначення внутрішніх кордонів сім'ї*: сприяння членам сім'ї в з'ясуванні характеру внутрішніх кордонів сім'ї та особливостей функціонування її членів в межах окремих підсистем (усвідомлення внутрішніх кордонів, досягнення згоди з приводу того, хто і яким чином включений в конкретну підсистему, хто і за що відповідає);

– *зміна перспектив*: члени сім'ї отримують новий досвід та розширяють діапазон поведінкових реакцій (наприклад: жінка може змінити ролі «домогосподарки», «хатньої робітниці», «прибиральниці» на ролі «підприємця» (організувати прибуткові для сім'ї справи) чи «дизайнера» (підтримувати та удосконалювати дизайн житла); чоловік може змінити роль «трудоголіка» на роль «масовика» (дбати про відпочинок та розваги членів сім'ї), «романтика» (створювати романтичну атмосферу) тощо);

– *особистісне зростання та самопізнання членів сім'ї*: набуття членами сім'ї нового досвіду та розширення своїх функціональних можливостей за допомогою зміни місця в системі сімейних взаємин та

апробації нових ролей (наприклад, спробувати себе в ролі «гіда» (знайомити членів сім'ї з природою та історичними пам'ятками), «креативщика» (робити життя сім'ї цікавішим і яскравішим), «спортсмена» (залучати власним прикладом членів сім'ї до здорового способу життя) тощо);

– зміна сімейної підсистеми шляхом роботи з одним її членом.

Якщо інші члени сім'ї відмовляються від сімейного консультування, доцільно організувати роботу з одним із її членів для сприяння зміні його сімейного статусу та моделі поведінки (наприклад, сприяти відмові від ролі «ледаря», «ревнивця», «жертви», «песиміста», «трудоголіка», тощо).

6. Мотивувати шлюбних партнерів до втілення позитивних моделей поведінки:

✓ прагнути подобатися своєму партнеру та виявляти турботу (флірт, компліменти, приємні сюрпризи), бути цікавим співрозмовником, мотиватором, порадником, розрадником;

✓ уважно слухати партнера і коректно висловлювати свої думки щодо *розподілу ролей та координації сімейних планів*. Важливо використовувати кожну вільну хвилину для розмови з рідними людьми;

✓ не ображати і не ображатись (*запобігання конфліктів та збереження психічного здоров'я*);

✓ демонструвати дітям приклад гармонійних сімейних стосунків, оберігати їхню психіку від травм і бути для них мудрим порадником і мотиватором особистісного розвитку;

✓ організувати відпочинок та розваги для сім'ї для відновлення душевного та фізичного здоров'я.

5. ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ОСОБИСТОСТІ ПРО СІМЕЙНІ РОЛІ ТА ОБОВ'ЯЗКИ

Для ефективного формування уявлень особистості про сімейні ролі доцільно використовувати тестові завдання різних когнітивних рівнів [1; 19]. Варто зазначити, що набуття будь-яких когнітивних умінь має певну послідовність: ми розуміємо і запам'ятовуємо знання, вчимося з окремих вивчених елементів складати ціле (синтез) або застосовувати їх, а потім повертаємося до вивчення нових фрагментів знань. Зважаючи на це, тестові завдання можуть бути таких когнітивних рівнів як:

– *рівень знань* (вимагають згадати раніше засвоєний матеріал, перевіряють знання термінології, фактів, визначень, класифікацій, правил, методів, критеріїв, принципів, теорій тощо),

– *рівень розуміння* (вимагають інтерпретації матеріалу, графіків і рисунків),

– *рівень застосування* (характеризує здатність використовувати вивчений матеріал у новій ситуації, застосування законів, теорій, концепцій у практичних ситуаціях тощо),

– *рівень аналізу* (вимагає не лише володіння знаннями, а й розуміння взаємозв'язків між різними типами інформації, характеризує здатність розкласти ціле на частини: розрізнення фактів та наслідків, вибір доречних даних),

– *рівень синтезу* (процес складання цілого з частин),

– *рівень оцінювання* (характеризує здатність давати оцінку процедурам, висновкам, доказам, перспективам).

Результати наших досліджень засвідчили, що ефективним інструментом формування уявлень особистості про сімейні ролі за основними функціями сім'ї є тестові завдання, кросворди, анаграми.

5.1 Тестові завдання як інструмент формування уявлень особистості про сімейні ролі та обов'язки

Тест №1

«Сімейні ролі за інтелектуально-світоглядною функцією сім'ї»

Метою тестового завдання №1 є визначення знань про розподіл сімейних ролей за інтелектуально-світоглядною функцією сім'ї. Також тест сприяє усвідомленню назв та переліку сімейних ролей, які дозволяють задовольняти інтелектуально-світоглядні потреби членів сім'ї.

Для виконання кожного завдання потрібно «вибрати одну правильну відповідь».

1. **Інтелектуально-світоглядна функція сім'ї реалізується подружжям за допомогою таких сімейних ролей:**
 - а) вихователь, одностудець, порадник, слухач, співрозмовник;*
 - б) годувальник, одностудець, порадник, слухач, співрозмовник;*
 - в) кухар, одностудець, порадник, слухач, співрозмовник;*
 - г) нянька, одностудець, порадник, слухач, співрозмовник;*
 - д) прибиральник, одностудець, порадник, слухач, співрозмовник.*
2. **Задоволення інтелектуально-світоглядних потреб членів сім'ї не потребує:**
 - а) створювати щось нове для покращення сімейного побуту;*
 - б) виховувати членів сім'ї;*
 - в) надавати корисні, мудрі поради членам сім'ї;*
 - г) розмовляти на цікаві теми з членами сім'ї;*
 - д) контролювати фінансові витрати членів сім'ї.*
3. **Надання корисних, мудрих порад членами сім'ї здійснюється за допомогою сімейної ролі:**
 - а) гід;*
 - б) медіатор;*

- в) порадник;*
 - г) слухач;*
 - д) співрозмовник.*
- 4. Прийняття серйозних рішень і вирішення важливих сімейних проблем здійснюється за допомогою сімейної ролі:**
- а) винахідник;*
 - б) вихователь;*
 - в) опонент;*
 - г) лідер;*
 - д) учитель.*
- 5. Розвиток світогляду та моральних принципів членів сім'ї здійснюється за допомогою сімейної ролі:**
- а) гід;*
 - б) вихователь;*
 - в) порадник;*
 - г) лідер;*
 - д) медіатор.*
- 6. Сприяння конструктивному обговоренню сімейних проблем і порозумінню членів сім'ї здійснюється за допомогою сімейної ролі:**
- а) гід;*
 - б) компаньйон;*
 - в) медіатор.*
 - г) одностудець;*
 - д) співрозмовник.*
- 7. Обговорення цікавих тем з членами сім'ї здійснюється за допомогою сімейної ролі:**
- а) естет;*
 - б) одностудець;*
 - в) опонент;*
 - г) соціалізатор;*
 - д) співрозмовник.*

8. Залучення власним прикладом членів сім'ї до здорового способу життя здійснюється за допомогою сімейної ролі:

- а) гід;*
- б) експерт;*
- в) радник;*
- г) співрозмовник;*
- д) спортсмен.*

9. Створення чогось нового для покращення сімейного побуту здійснюється за допомогою сімейної ролі:

- а) винахідник;*
- б) експерт;*
- в) односторонній;*
- г) соціалізатор;*
- д) учитель.*

10. Передача членам сім'ї знань, умінь, досвіду здійснюється за допомогою сімейної ролі:

- а) експерт;*
- б) опонент;*
- в) прагматик;*
- г) слухач;*
- д) учитель.*

Правильні відповіді за тестом №1:

1. а; 2. д; 3. в; 4 г; 5. б; 6. в; 7. д; 8. д; 9 а; 10 д.

Тест №2

«Сімейні ролі за морально-психологічною функціями сім'ї»

Метою тестового завдання №2 є визначення знань про розподіл сімейних ролей за морально-психологічною функцією сім'ї. Також тест сприяє усвідомленню назв та переліку сімейних ролей, які дозволяють задовольняти морально-психологічні потреби членів сім'ї.

Для виконання кожного завдання потрібно «вибрати одну правильну відповідь».

1. Морально-психологічна функція сім'ї реалізується подружжям за допомогою таких сімейних ролей:

- а) берегиня, друг, мотиватор, розрадник, романтик;*
- б) годувальник, друг, мотиватор, розрадник, романтик;*
- в) кухар, друг, мотиватор, розрадник, романтик;*
- г) прибиральник, друг, мотиватор, розрадник, романтик;*
- д) садівник, друг, мотиватор, розрадник, романтик.*

2. Задоволення морально-психологічних потреб членів сім'ї не потребує:

- а) оберегти сім'ю і давати відчуття безпеки;*
- б) бути джерелом різних сімейних справ;*
- в) надихати членів сім'ї;*
- г) втішати та розраджувати членів сім'ї;*
- д) готувати їжу для членів сім'ї.*

3. Вияви енергійності та діяльності у сімейному житті здійснюється за допомогою сімейної ролі:

- а) активіст;*
- б) акуратист;*
- в) альтруїст;*
- г) контролер;*
- д) романтик.*

4. Вияви прихильності та довіри між членами сім'ї здійснюється за допомогою сімейної ролі:

- а) активіст;*
- б) друг;*
- в) контролер;*
- г) мораліст;*
- д) мотиватор.*

5. Прагнення оберігати членів сім'ї та підтримувати відчуття безпеки втілюється за допомогою сімейної ролі:

- а) активіст;*
- б) акуратист;*
- в) захисник;*
- г) мораліст;*
- д) оптиміст.*

6. Прагнення робити життя сім'ї цікавішим і яскравішим втілюється за допомогою сімейної ролі:

- а) акуратист;*
- б) альтруїст;*
- в) друг;*
- г) креативщик;*
- д) мотиватор.*

7. Прагнення надихати членів сім'ї втілюється за допомогою сімейної ролі:

- а) акуратист;*
- б) альтруїст;*
- в) друг;*
- г) мотиватор;*
- д) розрадник.*

8. Прагнення виявляти бадьорість та життєрадісність втілюється за допомогою сімейної ролі:

- а) акуратист;*
- б) альтруїст;*

- в) оптиміст;*
- г) мотиватор;*
- д) романтик.*

9. Прагнення втішати членів сім'ї втілюється за допомогою сімейної ролі:

- а) акуратист;*
- б) альтруїст;*
- в) друг;*
- г) мотиватор;*
- д) розрадник.*

10. Прагнення створювати романтичну атмосферу втілюється за допомогою сімейної ролі:

- а) акуратист;*
- б) альтруїст;*
- в) оптиміст;*
- г) мотиватор;*
- д) романтик.*

Правильні відповіді за тестом №2:

1. а; 2. д; 3. а; 4 б; 5. в; 6. г; 7. г; 8. в; 9 д; 10 д.

Тест №3

«Сімейні ролі за господарською та матеріально-фінансовою функціями сім'ї»

Метою тестового завдання №3 є визначення знань про розподіл сімейних ролей за господарською та матеріально-фінансовою функціями сім'ї. Також тест сприяє усвідомленню назв та переліку сімейних ролей, які дозволяють задовольняти господарсько-побутові та матеріально-фінансові потреби членів сім'ї.

Для виконання кожного завдання потрібно «вибрати одну правильну відповідь»

1. Господарсько та матеріально-фінансова функції сім'ї реалізуються за допомогою таких сімейних ролей:

- а) господарник, кухар, нянька, прибиральник, фінансист;*
- б) коханець, кухар, нянька, прибиральник, фінансист;*
- в) модник, кухар, нянька, прибиральник, фінансист;*
- г) романтик, кухар, нянька, прибиральник, фінансист;*
- д) спортсмен, кухар, нянька, прибиральник, фінансист.*

2. Задоволення господарських та матеріально-фінансових потреб членів сім'ї не потребує:

- а) вести домашнє господарство;*
- б) доглядати за дітьми;*
- в) займатися грошовими справами сім'ї;*
- г) залучати членів сім'ї до здорового способу життя;*
- д) знайомити членів сім'ї з природою та історичними пам'ятками.*

3. Обов'язки щодо ведення домашнього господарства виконуються за допомогою сімейної ролі:

- а) господарник;*
- б) медик;*
- в) нянька;*

- г) кухар;
- д) покупець.

4. Контроль фінансових витрат членів сім'ї здійснюється за допомогою сімейної ролі:

- а) господарник;
- б) дизайнер;
- в) економіст;
- г) покупець;
- д) ремонтник.

5. Прагнення дбати про відпочинок та розваги членів сім'ї втілюється за допомогою сімейної ролі:

- а) господарник;
- б) дизайнер;
- в) економіст;
- г) масовик;
- д) стиліст.

6. Прагнення дбати про здоров'я членів сім'ї втілюється за допомогою сімейної ролі:

- а) дизайнер;
- б) добувач;
- в) медик;
- г) нянька;
- д) фінансист.

7. Прагнення організувати прибуткові для членів сім'ї справи втілюється за допомогою сімейної ролі:

- а) дизайнер;
- б) підприємець;
- в) покупець;
- г) прибиральник;
- д) стиліст.

8. Прибирання житла, території проживання сім'ї здійснюється за допомогою сімейної ролі:

- а) годувальник;*
- б) дієтолог;*
- в) прибиральник;*
- г) ремонтник;*
- д) садівник.*

9. Прагнення доглядати за кімнатними рослинами, клумбами, садом втілюється за допомогою сімейної ролі:

- а) годувальник;*
- б) дієтолог;*
- в) прибиральник;*
- г) ремонтник;*
- д) садівник.*

10. Прагнення дбати про зовнішній вигляд членів сім'ї втілюється за допомогою сімейної ролі:

- а) добувач;*
- б) економіст;*
- в) обліковець;*
- г) стиліст;*
- д) фінансист.*

Правильні відповіді за тестом №3:

1. а; 2. д; 3. а; 4 в; 5. г; 6. в; 7. б; 8. в; 9 д; 10 г.

Тест №4 «Патологізуючі сімейні ролі»

Метою тестового завдання №4 є визначення знань про патологізуючі сімейні ролі, що мають психотравмуючий вплив на членів сім'ї. Також тест сприяє усвідомленню назв і варіантів патологізуючих сімейних ролей.

Для виконання кожного завдання потрібно «вибрати одну правильну відповідь»

1. До переліку патологізуючих сімейних ролей відносяться:

- а) господарник, кухар, нянька, прибиральник, фінансист;*
- б) вигнанець, деспот, жертва, інфантил, ревнивець;*
- в) модник, кухар, нянька, прибиральник, фінансист;*
- г) нянька, одностудець, порадижник, слухач, співрозмовник;*
- д) садівник, друг, мотиватор, розрадижник, романтик.*

2. Вияви шлюбним партнером агресії через прагнення домінувати у сім'ї – це:

- а) модель поведінки партнера-альфонса;*
- б) модель поведінки партнера-маніпулятора;*
- в) модель поведінки партнера-нарциса;*
- г) модель поведінки партнера-ревнивця;*
- д) модель поведінки партнера-садиста.*

3. Вияви шлюбним партнером тривоги через відсутність впевненості в прихильності об'єкта любові – це:

- а) модель поведінки партнера-альфонса;*
- б) модель поведінки партнера-маніпулятора;*
- в) модель поведінки партнера-нарциса;*
- г) модель поведінки партнера-ревнивця;*
- д) модель поведінки партнера-садиста.*

4. Демонстрація шлюбним партнером нездатності бути самостійним, планувати і передбачати – це:

- а) модель поведінки партнера-альфонса;*
- б) модель поведінки партнера-інфантила;*
- в) модель поведінки партнера-нарциса;*
- г) модель поведінки партнера-ревнивця;*
- д) модель поведінки партнера-садиста.*

5. Рятування шлюбного партнера від алкогольної чи наркотичної залежності – це:

- а) модель поведінки партнера-альфонса;*
- б) модель поведінки партнера-інфантила;*
- в) модель поведінки партнера-нарциса;*
- г) модель поведінки партнера-рятівника;*
- д) модель поведінки партнера-садиста.*

6. Постійне терпіння звинувачень, образ та принижень від шлюбного партнера – це:

- а) модель поведінки партнера-інфантила;*
- б) модель поведінки партнера-жертви;*
- в) модель поведінки партнера-нарциса;*
- г) модель поведінки партнера-рятівника;*
- д) модель поведінки партнера-садиста.*

7. Постійне прагнення шлюбного партнера грати в азартні ігри – це:

- а) модель поведінки партнера-ігромана;*
- б) модель поведінки партнера-наркомана;*
- в) модель поведінки партнера-нарциса;*
- г) модель поведінки партнера-рятівника;*
- д) модель поведінки партнера-садиста.*

8. Постійне відкладання шлюбним партнером справ на потім – це:

- а) модель поведінки партнера-алкоголіка;*
- б) модель поведінки партнера-наркомана;*

- в) модель поведінки партнера-прокрастинатора;*
- г) модель поведінки партнера-рятівника;*
- д) модель поведінки партнера-садиста.*

9. Вияви шлюбним партнером релігійної одержимості – це:

- а) модель поведінки партнера-алкоголіка;*
- б) модель поведінки партнера-наркомана;*
- в) модель поведінки партнера-прокрастинатора;*
- г) модель поведінки партнера-рятівника;*
- д) модель поведінки партнера-фанатика.*

10. Неконтрольоване здійснення зайвих покупок – це:

- а) модель поведінки партнера-алкоголіка;*
- б) модель поведінки партнера-наркомана;*
- в) модель поведінки партнера-прокрастинатора;*
- г) модель поведінки партнера-фанатика;*
- д) модель поведінки партнера-шопоголіка.*

Правильні відповіді за тестом №4:

1. д; 2. д; 3. г; 4 б; 5. г; 6. б; 7. а; 8. в; 9 д; 10 д.

5.2 Анаграми як психологічний засіб формування уявлень особистості про сімейні ролі

Анаграма №1

«Сімейні ролі за інтелектуально-світоглядною функцією сім'ї»

1. ВДИНАНХКІИ _____
2. ПРЕКСЕТ _____
3. ПКЬМНОНАЙО _____
4. ДЛРІЕ _____
5. АМЕІРДТО _____
6. КМИДОН _____
7. НОДОДМЕУЦЬ _____
8. НОПЕТОН _____
- 9.КСОПЗВВРОМНІИ _____
- 10.СОНПСТМРЕ _____

Правильні відповіді анаграми №1:

винахідник, експерт, компаньйон, лідер, медіатор, модник, однодумець, опонент, співрозмовник, спортсмен

Анаграма №2

«Сімейні ролі за морально-психологічною функцією та інтимно-сексуальною функціями сім'ї»

1. ТАТКИІВС _____
2. ГБЕЕИРНЯ _____
3. АРТІВЖИНК _____
4. ИКРАКТЕВИЩ _____
5. РОКНЛТЕОР _____
6. ОМТРАІС _____
7. МОТРОРВЪЕИЦ _____
8. ТОСПИТІМ _____
9. УРЕКРОРДПТО _____
10. РТКОМНАИН _____

Правильні відповіді анаграми №2:

*активіст, берегиня, жартівник, креативщик, контролер, мораліст,
миротворець, оптиміст, репродуктор, романтик*

Анаграма №3

«Сімейні ролі за господарською та матеріально-фінансовою функціями сім'ї»

1. УБДВОЧА _____
2. ЗРДИАНЙЕ _____
3. ОЕКОТНСМІ _____
4. КМСАОИВ _____
5. ЯНКЪАН _____
6. ІОБЛЬОКЦВЕ _____
7. РИБИАПРЬНИЛК _____
8. МРИНТОНЕК _____
9. КСВАІНДИ _____
- 10.ТСЛСІИТ _____

Правильні відповіді анаграми №3:

*добувач, дизайнер, економіст, масовик, нянька, обліковець,
прибиральник, ремонтник, садівник, стиліст*

5.3 Головоломки як психологічний засіб формування уявлень особистості про сімейні ролі

Головоломка №1 «Сімейні ролі»

Інструкція: по вертикалі та по горизонталі відшукайте 25 слів (сімейних ролей за інтелектуально-світоглядною, морально-психологічною, інтимно-сексуальною, господарською та матеріально-фінансовою функціями сім'ї)

Р	Л	Ш	Н	М	С	Т	И	Л	І	С	Т	Р	О	Г	Н	З	Я	Т	Ь	Е	Щ
О	Н	Т	Н	И	К	Б	Д	Н	О	Т	И	П	О	К	У	П	Е	Ц	Ь	Б	Д
З	Ш	Г	У	Р	У	Н	Т	І	З	Х	Ж	Б	Ь	Д	Р	У	Г	К	З	Л	Є
Р	З	Щ	І	Ш	Ю	Б	Н	П	Р	Е	П	М	И	Т	Ь	Н	Я	Н	Ь	К	А
А	А	Д	І	Н	К	Г	Р	Г	Е	Ф	І	Н	А	Н	С	И	С	Т	Л	К	Я
Д	О	І	Щ	Ф	Е	Н	З	І	Ь	Т	И	М	А	К	У	І	А	Ч	Я	П	І
Н	П	Р	И	Є	С	Е	Ц	Д	М	С	У	Ц	Й	Д	І	Є	Т	О	Л	О	Г
И	З	Х	І	Д	Т	О	Г	Н	М	И	Д	И	З	А	Й	Н	Е	Р	Ь	Л	Ш
К	О	С	П	О	Е	Б	Р	Н	А	К	Д	І	Щ	Н	Л	Є	І	І	Г	Ж	Н
У	В	Й	Л	Ь	Т	И	Т	Ю	Т	Щ	Б	Ь	Л	Ш	Г	Р	Н	Е	П	М	Г
І	И	И	Я	І	С	Й	Ф	Є	И	Ж	З	Щ	О	П	О	Н	Е	Н	Т	К	О
В	І	Ц	Й	Т	Ь	Л	О	Р	К	І	К	М	И	Р	Н	Е	П	Р	К	У	Д
І	Ч	М	О	Т	И	В	А	Т	О	Р	І	Г	Н	Е	К	Б	Ь	Т	Ж	З	У
Ш	Г	Е	В	В	С	Ч	І	У	Ц	Ц	Й	Г	Ш	Щ	З	Д	Л	О	Т	И	В
Б	Л	І	М	Е	Р	О	І	Т	К	Ю	Д	А	Л	Ь	Т	Р	У	І	С	Т	А
А	Т	І	Е	І	Р	И	Т	З	У	Ь	Б	О	І	Ш	Н	Е	С	П	І	Е	Л
Т	А	П	Д	О	Г	Н	К	О	Х	А	Н	Е	Ц	Ь	Б	Ж	І	Д	Х	Ю	Ь
Ь	Т	И	И	С	Ч	В	И	Н	А	Х	І	Д	Н	И	К	Є	Х	З	Щ	Ш	Н
К	А	Р	К	І	В	Н	И	Ж	Р	К	У	Ц	Р	І	Е	П	Р	Т	Д	У	И
О	О	Р	Т	Д	Л	О	М	С	В	І	Н	І	Ц	І	А	Т	О	Р	Т	О	К
Ш	Л	Д	Б	Б	И	Е	М	П	К	У	В	П	О	Р	А	Д	Н	И	К	Б	Ь
Т	І	Н	Т	Е	Л	Е	К	Т	У	А	Л	Ю	Д	Ц	І	Т	Я	Ч	Ц	Х	Т

Відповідь: альтруїст, батько, винахідник, гід, годувальник, гуру, дизайнер, друг, дієтолог, естет, зять, ініціатор, інтелектуал, коханець, кухар, мати, медик, мотиватор, нянька, опонент, порадник, покупець, розрадник, стиліст, фінансист.

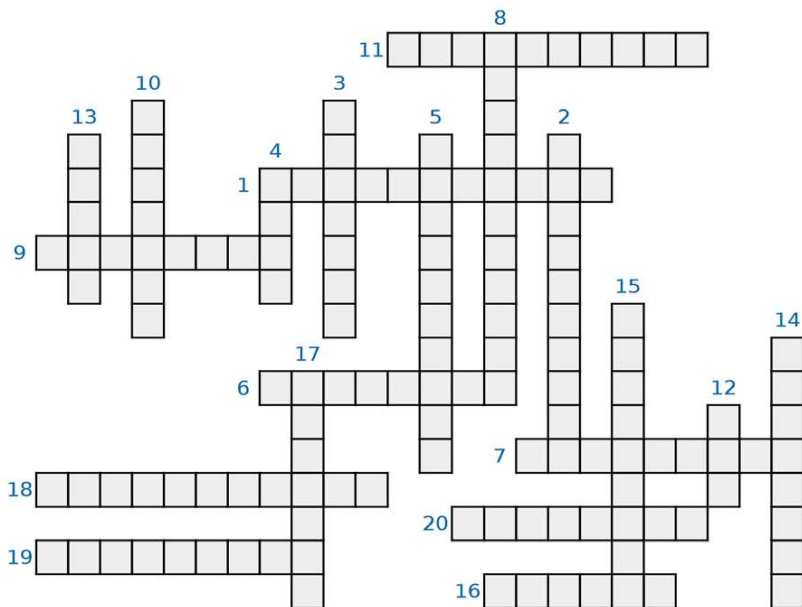
Головоломка №2 «Патологізуючі сімейні ролі»

Інструкція: по вертикалі та по горизонталі відшукайте 15 слів (сімейних ролей, що мають психотравмуючий вплив на членів сім'ї)

М	Л	Ш	Н	М	С	А	И	Л	І	С	Т	Р	О	Г	Н	З	Я	Т	Ь	Е	Щ
О	Н	Т	Н	И	К	М	Д	Н	О	Т	И	Л	І	У	У	П	О	Ц	Ь	Б	Д
А	Ш	Г	У	Р	У	Ь	Т	І	З	Х	Ж	Б	Ь	Д	Р	У	Г	Ж	З	Л	Є
Р	З	Щ	І	Ш	Ю	Ф	Н	П	Р	Е	П	М	И	Т	Ь	Н	Я	Е	Ь	К	А
С	А	Д	І	Н	К	Д	Р	Г	Е	Ф	О	Н	О	К	С	И	С	Р	Л	К	Я
Д	О	І	Щ	Ф	Е	Е	З	І	Ь	Т	И	М	А	К	У	І	А	Т	Я	П	І
Ф	Н	А	Р	Ц	И	С	Ц	Д	М	С	У	Ц	Й	Д	І	Є	Т	В	Л	О	Г
И	З	Л	І	Д	Т	П	Г	Н	М	И	Д	И	І	Г	Р	О	М	А	Н	Л	Ш
К	О	Ь	П	О	Е	О	Р	Н	А	К	Д	І	Н	Н	Л	Є	І	І	Г	Ж	Н
У	В	Ф	Л	Ь	Т	Т	Т	Ю	Т	Ш	Б	Ь	Ф	Ш	Г	Р	Н	Ф	П	М	Г
І	И	О	Я	І	С	Й	Ф	П	Р	О	К	Р	А	С	Т	И	Н	А	Т	О	Р
В	І	Н	Й	Т	Ь	Л	О	Р	К	П	К	М	Н	Р	Н	Е	П	Н	К	У	Е
І	Ч	С	А	Д	И	С	Т	Т	О	О	І	Г	Т	Е	К	Б	Ь	А	Ж	З	В
Ш	Г	Е	В	В	С	Ч	І	У	Ц	Г	Й	Г	И	Щ	З	Д	Л	Т	Т	И	Н
Б	Л	І	М	Е	Р	О	І	Т	К	О	Д	А	Л	Ь	П	Р	О	И	С	Т	И
А	Т	Л	Е	І	Р	И	Т	З	У	Л	Б	О	І	Ш	Н	Е	С	К	І	Е	В
Ж	У	Е	О	В	А	Н	М	А	Н	І	П	У	Л	Я	Т	О	Р	Д	Х	Ю	Е
Ь	Т	Д	А	Р	І	С	У	Л	О	К	І	Д	Н	И	К	Є	Х	З	Щ	Ш	Ц
К	А	А	О	Г	Я	Б	К	И	К	Т	У	Ц	В	И	Г	Н	А	Н	Е	Ц	Ь
О	О	Р	Я	Т	І	В	Н	И	К	І	Н	І	Ц	І	А	П	І	Р	Т	О	К
Ш	Л	Д	Б	Б	И	Е	М	П	К	У	В	П	О	К	А	Д	Н	О	Д	Б	Ь
Т	І	Н	Ш	А	П	І	Р	Т	Е	І	К	Ю	Д	Ц	І	Т	Я	Ч	Ц	Х	Т

Відповідь: *альфонс, вигнанець, деспот, жертва, ігroman, інфантил, ледар, маніпулятор, нарцис, прокрастинатор, ревнивець, рятівник, садист, фанатик, шопоголік.*

Психологічний кросворд «Сімейні ролі»

1. Хто веде домашнє господарство?
2. Хто створює щось нове для покращення сімейного побуту?
3. Хто дає оцінку задумам, планам, діям членів сім'ї?
4. Хто має винятковий авторитет в сім'ї?
5. Хто має однакові погляди з важливих сімейних питань?
6. Хто купує товари для своєї сім'ї?
7. Хто контролює фінансові витрати членів сім'ї?
8. Хто організовує побут сім'ї?
9. Хто сприяє конструктивному обговоренню сімейних проблем і сприяє порозумінню членів сім'ї?
10. Хто дбає про зовнішній вигляд членів сім'ї?
11. Хто співучасником сімейних проєктів, ігор?
12. Хто знайомить членів сім'ї з природою та історичними пам'ятками?
13. Хто приймає серйозні рішення і вирішує важливі сімейні проблеми?
14. Хто дбає про здорове харчування членів сім'ї?
15. Хто підтримує та відновлює об'єкти і речі своєї сім'ї?
16. Хто доглядає дитину?
17. Хто має інші погляди з важливих сімейних питань і часто дискутує при їх обговоренні?
18. Хто годує і доглядає членів сім'ї?
19. Хто власним прикладом залучає членів сім'ї до здорового способу життя?
20. Хто підтримує та удосконалює дизайн житла?

РОБОЧИЙ СЛОВНИК

Агресія – індивідуальна чи колективна поведінка, спрямована на заподіяння фізичної чи психологічної шкоди або знищення іншої людини.

Вихователь – людина, яка виховує, навчає дітей і молодь, прищеплює їм певні навички і правила поведінки.

Гіпопротекція – недостатня увага батьків до дитини.

Деспот – жорстка людина, дії якої ґрунтуються на свавіллі та насильстві.

Емоція – реакція організму на вплив зовнішніх та внутрішніх подразників, які мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення і охоплюють усі види чутливості.

Жертва ревнощів – партнер, якого ревнивець підозрює у невірності, пред'являючи йому постійні претензії та звинувачування.

Ігроман – людина, що постійно прагне грати в азартні ігри.

Комплекс неповноцінності – глибоке все проникаюче почуття власної неповноцінності у порівнянні з іншими людьми, що супроводжується дефектними, помилковими установками і поведінкою.

Любов – інтенсивне, напружене і відносно стійке почуття суб'єкта, фізіологічно обумовлене сексуальними потребами; виражається в соціально формованому прагненні бути максимально повно представленим своїми особистісно значимими рисами в життєдіяльності іншого так, щоб пробудити в нього потребу у відповідному почутті тієї ж інтенсивності, напруженості та сталості.

Обов'язок – певний обсяг роботи, сукупність справ, межі відповідальності, що визначаються родинним станом.

Патологізуюча сімейна роль – модель поведінки, що має психотравмуючий вплив на членів сім'ї.

Песиміст – людина, що демонструє безнадію, схильність у всьому бачити найгірше.

Потреба – стан людської особистості, що виражає необхідність у чомусь, залежить від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою її активності.

Почуття – вища форма емоційного ставлення людини до предметів і явищ дійсності, що відрізняється відносною усталеністю, узагальненістю, відповідністю потребам, мотивам і цінностям, які були сформовані в процесі її особистісного розвитку.

Психологічне консультування – практичне надання дієвої психологічної допомоги порадами і рекомендаціями людям, які потребують цієї допомоги, з боку професійно підготовлених спеціалістів, психологів-консультантів.

Прокрастинатор – людина, яка постійно відкладає справи на потім.

Ревнивець – людини, яка виявляє підозріливе ставлення до об'єкта обожнювання, пов'язане з болісним сумнівом у його вірності, або знанням про його невірність.

Ролевий конфлікт – невідповідність між очікуваннями, пов'язаними з певною сімейною роллю, і реальною моделлю поведінки шлюбного партнера.

Сімейні ролі – моделі поведінки членів сім'ї для реалізації сімейних функцій (виховної, господарсько-побутової, морально-психологічної, інтимно-сексуальної, репродуктивної, матеріально-фінансової).

Садист – людина, яка має схильність виявляти агресію через прагнення домінувати.

Сім'я – група людей, які пов'язані родинними стосунками.

Трудоголік – людина, яка має хворобливу залежність від роботи та прагне надмірної професійної досконалості.

Фанатик – людина, яка одержима якоюсь ідеєю.

Функції сім'ї – різновиди життєдіяльності сім'ї, які безпосередньо пов'язані із задоволенням певних потреб її членів і сприяють особистісному зростанню кожного з них.

Шопоголік – людина, яка має непереборний потяг до здійснення зайвих покупок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булах І. Є., Мруга М. Р. *Створюємо якісний тест: Навч. посіб.* Київ: Майстер-клас, 2006. 160 с.
2. *Диагностика здоровья. Психологический практикум* / Под ред. проф. Г. С. Никифорова. СПб. : Речь, 2011. 950 с.
3. Зозуль Т. В. *Психологічні особливості розподілу сімейних ролей у подружніх парах із суттєвою різницею у віці / Психологія і особистість.* 2016. № 1 (9). С. 129-138.
4. Карпова Д. Є. *Психологічний аналіз сімейних ролей шлюбних партнерів // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки» : зб. наук. праць / Голов. ред. О. Є. Блинова.* Херсон : Херсонський державний університет, 2016. Вип. № 4. С. 41–46.
5. Ковалев С. В. *Психология современной семьи.* Москва : Просвещение, 1988. 208 с.
6. Кравець В. П. *Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді.* Київ : Київська правда, 2000. 688 с.
7. Корольчук М. С., Осьодло В. І. *Психодіагностика : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.* Київ : Ельга, Ніка-центр, 2007. 400 с.
8. Максимова Н. Ю. *Сімейне консультування : навч. посіб.* К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 304 с.
9. *Новий тлумачний словник української мови : в 3-х т. / укладачі В. Яременко, О. Сліпушко.* Київ : Вид-во «Аконіт», 2003. Т. 3. 862 с.
10. Олифирович Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф. *Психология семейных кризисов.* Санкт-Петербург : Речь, 2006. 360 с.
11. Потапчук Є. М., Левицька Т. Л. *Готовність студентів вищого навчального закладу до створення стабільної сім'ї як психолого-педагогічна проблема / Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Психологічні науки : зб. наук. праць.* Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. № 16 (40). С. 89–93.

12. Потапчук Є., Карпова Д. *Особливості психологічної діагностики сімейних ролей подружжя // Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 жовтня 2020 р.) / упор. Н. М. Бамбурак. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 198-201.*

13. Потапчук Є. М. *Кризи сімейного життя та як їх подолати : довідник сімейного психолога. Хмельницький : ХНУ, 2014. 35 с.*

14. Потапчук Є. М., Потапчук Н. Д. *Особливості психологічного консультування ревнивців / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Психологічні науки : зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. № 2 (47). С. 233–239.*

15. Потапчук Є. М. *Психологія ревнивця : довідник сімейного психолога. Хмельницький : Поліграфіст, 2015. 40 с.*

16. Потапчук Є. М. *Психологічна діагностика шлюбного потенціалу та міжособистісної сумісності з партнером : довідник сімейного психолога. Хмельницький : Видавництво «PolyLux design & print». 2020. 36 с.*

17. *Психологія молодії сім'ї : монографія / Раїса Петрівна Федоренко, Мирослава Іванівна Мушкевич, Тамара Іванівна Дучимінська, Людмила Іванівна Магдисюк. Вид. 2-ге, доповн. та змін. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 392 с.*

18. Рішко Л. І. *Вплив рольових очікувань на характер сімейного спілкування подружжя / Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота», Випуск 23. С. 147-149.*

19. Руденко А. І. *Формування у майбутніх психологів готовності до запобігання та подолання сімейних конфліктів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2014. 306 с.*

20. Федоренко Р. П. *Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.*

21. Хавула Р. М. *Психологічні особливості подружньої сумісності /*

Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Посвіт, 2012. Вип. 3. С. 258–267.

22. Эйдемиллер Э. Г. *Методы семейной диагностики и психотерапии* : метод. пособ. Санкт-Петербург–Москва : Фолиум, 1996. 63 с.

23. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкис В. *Психология и психотерапия семьи* : метод. пособ. Санкт-Петербург : Изд-во «Питер», 1999. 656 с.

**Євген Михайлович Потапчук
Дарія Євгенівна Карпова**

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ ЯК МОДЕЛЕЙ ПОВЕДІНКИ ПОДРУЖЖЯ

Довідник сімейного психолога

Редактор: Рага О. М.

Комп'ютерна верстка: Лукашенко О. В.

Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman. Тираж 500 прим.

Друк цифровий. Ум. друк. арк. 3,02. Обл.-вид.арк. 1,73

Друк: ФОП Горенюк Ю. І. «Polylux design & print»
29017 Україна, м. Хмельницький, вул. Зарічанська 22/3
Тел: (067) 307-09-76, e-mail: polylux.ua@gmail.com

**КАРПОВА
ДАРИЯ ЄВГЕНІВНА**

Старший викладач
кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного
університету
Член Української асоціації
сімейних психологів.
Сфера наукових інтересів:
загальна психологія, психологія
сім'ї, конфліктологія.

**ПОТАПЧУК
ЄВГЕН МИХАЙЛОВИЧ**

доктор психологічних наук,
професор,
Заслужений працівник освіти
України.
Завідувач кафедри психології та
педагогіки Хмельницького
національного університету.
Голова Української асоціації
сімейних психологів.
Сфера наукових інтересів:
психологія сім'ї, психологія
здоров'я, психологія діяльності в
особливих умовах.

**ЯКІ СІМЕЙНІ РОЛІ ПОДРУЖЖЯ Є
ВАЖЛИВИМИ ДЛЯ ГАРМОНІЙНОГО
СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ?**

*Довідник містить узагальнену,
стислу, впорядковану інформацію
про сутність і класифікацію
сімейних ролей, авторську
психологічну методичку для
діагностики сімейних ролей
подружжя, психологічну допомогу
шлюбним партнерам щодо розподілу
сімейних ролей та обов'язків*